

DOI: 10.31648/pw.6474

KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8895-974X>

Uniwersytet Łódzki

UGROFINIZMY W JĘZYKU STAROPRUSKIM¹

Finno-Ugric borrowings in Old Prussian

WYRAZY KLUCZOWE: zapożyczenia, kontakty językowe, język staropruski, substrat, języki uralskie

KEYWORDS: borrowings, language contacts, Old Prussian, substrate, Uralic languages

ABSTRACT: The paper discusses 9 Old Prussian words suspected of being borrowed from a Finno-Ugric source. The following words are verified as Finno-Ugricisms: OPrus. *jūrī* 'sea' (← FV. **järwä* 'lake, sea'); OPrus. *kadegis* 'juniper' (← BF. **katana* 'id.' ← Ur. **kača* 'resin'); OPrus. *kaywe* 'mare' (← BF. **keewe* 'female horse or reindeer' < Ur. **kewe* 'female animal'); OPrus. *kērdan* 'time' (← FV. **kerta* 'succession, order, time'); OPrus. **palwe* in toponymy (← FU. **palʒ* 'village'); OPrus. **salavō* 'island' (← FU. **sala-wz* 'island; dry place in the swamp' < Ur. **sala*); OPrus. *sylecke* 'Baltic herring' (← BF. **silakka* 'id.' ← Ur. *šilā* 'fat'); OPrus. *wargien* 'copper' (← FU. **würʒnʒ* 'id.').

1. Wstęp

J. Chelimskij (Khelimskiy 1997, 224-249) omówił przed laty złożoną kwestię indoeuropejsko-uralskich związków językowych, dużo miejsca poświęcając zagadnieniu prehistorycznych kontaktów językowych między Ugrofinami i Bałtami. Problem ten posiada bogatą literaturę przedmiotu, której nie będę omawiał z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu. Podkreślę jedynie, że wybitni znawcy problematyki doszli do przekonania, że w językach zachodniofińskich można wyróżnić około 200-300 pożyczek leksykalnych bałtyckiego pochodzenia², które zostały przejęte w epoce bałtofińskiej (Junttila 2015, 12). Bałtyzmy zasiliły

¹ Niniejszy artykuł naukowy powstał w ramach projektu badawczego pt. *Prehistoryczne kontakty indoeuropejsko-uralskie*, finansowanego z funduszu naukowego Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego. W tym miejscu pragnę wyrazić ogromną wdzięczność anonimowym recenzentom za drobne uwagi, wartościowe uwagi i wskazówki bibliograficzne.

² Warto odnotować, że L. Vaba (1990) wyróżnił aż 374 prawdopodobnych lub możliwych bałtyzmów w językach zachodniofińskich. Badacz starał się wskazać maksymalną liczbę wszelakich oddziaływań bałtyckich na języki ugrofińskie. Nie wszystkie jego przykłady są dostatecznie przekonujące.

i wzbogaciły odziedziczone słownictwo zachodniofińskiej wspólnoty językowej, istniejącej w pierwszym tysiącleciu p.n.e. oraz w pierwszych wiekach n.e. Warto podkreślić, że z powyższej wspólnoty wywodzą się następujące etnolekty: fiński, estoński, ingryjski, karelski, liwski, ludyjski, wepski, wocki i worski (południowoestoński) (Viitso 1998, 96-104). Bałtyckie wpływy (ok. 40 prawdopodobnych apelatywów) wyróżnia nadto się w zasobie leksykalnym Lapończyków (Hofirková/Blažek 2011, 61-71). Co więcej, bałtyckie zapożyczenia są odnajdowane nawet w mowie Czeremisów i Mordwinów, czyli ludów należących do grupy wołżańskiej ludów uralskich (Vaba 1983, 138-145). Zazwyczaj zakłada się, że prehistoryczne zapożyczenia pochodzenia bałtyckiego nie sięgają epoki wspólnoty finowołżańskiej. W językach permskich, tj. w udmurckim, zyriańskim i komi-permiackim, nie wskazano dotychczas żadnych bałtyzmów, co jednoznacznie dowodzi, że intensywne kontakty pomiędzy ludnością bałtycką i ugrofińską rozpoczęły się już po rozpadzie fińskopermskiej wspólnoty językowej.

Nie ulega wątpliwości, że prehistoryczne kontakty językowe między Ugrofinami i Bałtosłowianami musiały także prowadzić do wpływów leksykalnych zachodzących w kierunku odwrotnym. Z reguły zakłada się, że wpływy ugrofińskie były zdecydowanie słabsze z uwagi na wyższy poziom kultury materialnej ludów indoeuropejskich (zajmujących się m.in. rolnictwem i hodowlą zwierząt) w stosunku do zbieracko-łowieckiego sposobu życia dawnych plemion uralskich. Badacze wypowiadają krańcowo odmienne opinie o wpływach ugrofińskich na leksykę Bałtów i Słowian³. Przykładowo, L. Bednarczuk (1976, 39-64) wyróżnia 66 bałtosłowiańskich jednostek leksykalnych, przejętych z języków ugrofińskich, w tym aż 46 wyłącznie bałtyckich. Po krytycznym omówieniu zestawień, proponowanych przez polskiego językoznawcę, S. Junttila (2015, 31) uznał tylko pięć jednostek leksykalnych za możliwe ugrofinizmy przejęte w dobie prehistorycznej. Gdyby przyjąć punkt widzenia fińskiego lingwisty, to łatwo zauważymy, że dysproporcja wzajemnych wpływów wynikająca z intensywnych kontaktów językowych byłaby bardzo duża. Sceptyczne stanowisko Junttila wymaga zatem dokładnego skontrolowania. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ugrofinizmy można także wyróżnić w językach zachodniobałtyckich, które w dobie historycznej były używane na terytoriach znacznie oddalonych od obszarów zamieszkałych przez ludność ugrofińskiego pochodzenia. Należy zatem przypuszczać, że zachodniobałtyckie ugrofinizmy trafiły do języków jaćwieskiego i staropruskiego albo w epoce prehistorycznej (jako zapożyczenia substratowe lub adstratowe), albo w dobie historycznej za pośrednictwem języków wschodniobałtyckich (jako zapożyczenia wtórne)⁴.

³ Zagadnienie prehistorycznych wpływów ugrofińskich na język prasłowiański omawia ostatnio Witczak (2020a, 73-89).

⁴ W tym drugim przypadku zachodniobałtyckie ugrofinizmy (wtórnie przejęte) powinny być zachowane w etnolektach wschodniobałtyckich, tj. w łotewskim i litewskim. Należy jednak zastrzec,

W niniejszej pracy chciałbym przeanalizować krytycznie ugrofinizmy leksykalne, które do tej pory wskazywano w języku staropruskim⁵.

2. Przegląd wyrazów staropruskich podejrzewanych o pochodzenie ugrofińskie

Języki zachodniobałtyckie w dobie historycznej były używane na terytoriach leżących w znacznym oddaleniu od obszarów zajmowanych przez ludy ugrofińskie. Ani Prusowie, ani Jaćwięgowie nie pozostawali w bezpośrednim kontakcie z Ugrofinami. W tym miejscu zostaną prześledzone ugrofińskie wpływy leksykalne w języku staropruskim, wyróżnione w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Poruszona zostanie kwestia, kiedy i za czym pośrednictwem omawiane ugrofinizmy trafiły do słownictwa Prusów.

2.1. Stprus. *gentars* ‘bursztyn, jantar’

Atestacja: Stprus. *gentars* ‘bursztyn, gl. Bernstein’.

Odpowiedniki bałtyckie: Lit. *giñtaras*, *gintāras* m. ‘bursztyn’, żm. *gintars* m. ‘ts.’; łot. *dzītars*, dial. *zītars* m. ‘ts.’; kur. *dziñtars* m. ‘ts.’ (Fraenkel 1962, 152).

Etymologia indoeuropejska: Wyrazy bałtyckie oznaczające ‘bursztyn’ pozostają etymologicznie niejasne (Sabaliauskas 1993, 46; Smoczyński 2007, 180). Ich zestawienie ze słowiańskimi terminami, takimi jak pol. *jantar* m. ‘bursztyn’, ros. *янтарь* m. ‘ts.’, jest niemożliwe z fonetycznego punktu widzenia (Mažiulis 1988, 353).

Dane ugrofińskie: W językach ugrofińskich spotykamy nieliczne możliwe nawiązania, por. węg. *gyanta* ‘żywica; kalafonia’, dial. *gyantar* ‘bursztyn’; czer. *jamdar* ‘szkło’, adi. ‘jasny, przezroczysty, szklany’, zob. także czuw. *jandar* ‘szklane naczynie, kubek’ (Bednarczuk 1976, 47; 1999, 95). Powyższe wyrazy ugrofińskie są zapewne dawnymi zapożyczeniami ze źródła irańskiego, por. awest. *yama-*, *yāma-* m. ‘szkło; naczynie szklane’, pahlawi *jām* ‘szkło’, npers. *jām* ‘szkło, naczynie szklane’ < irań. **yāma-* ‘szkło’ (Horn 1893, 92; Bartholomae 1904, 1264, 1286), skąd derywat **yāma-tāra-* ‘coś podobnego do szkła; przezroczysty kamień’, wtórnie ‘bursztyn, jantar’.

Komentarz: Ugrofinizm niepewny, przez jednych badaczy postulowany (Bednarczuk 1976, 47-48; 1999, 95-96; Mańczak 2008, 150), przez innych zaś

że prehistoryczne zapożyczenia ugrofińskie mogły być zaadaptowane już w epoce prabałtyckiej i po wiekach zachowane w większości języków pochodnych.

⁵ Przeglądu domniemanych zapożyczeń ugrofińskich w języku jaćwięskim dokonał Witeczak (2020b).

stanowczo kwestionowany (Santeri 2015, 22; Holst 2015, 165). W literaturze przedmiotu podkreśla się, że źródłem zapożyczenia nie mogły być języki zachodniofińskie, które stosują odmienną i innowacyjną terminologię (Witczak 2019, 50), np. fi. *meripihka* ‘bursztyn’ (dosłownie ‘morska żywica’, por. fi. *pihka* ‘smoła, żywica’ < ugrofi. **piška* ‘żywica’; Rédei 1988, 385-386), est. *merevaik* ‘bursztyn’ (dosł. ‘morska żywica’), est. *pihkakivi* ‘bursztyn’ (dosł. ‘żywiczny kamień’, por. est. *pihk* ‘żywica’; est. *kivi* ‘kamień’ < ugrofi. **kiwe* ‘kamień’; Rédei 1988, 163-164).

2.2. Stprus. *jūrī* ‘morze’

Atestacja: Stprus. (EV 66) *Luriay*, powszechnie korygowane na [Iuriay], gl. *Mer* ‘morze’; III *en urminan iūrin* ‘w Morzu Czerwonym’;

Odpowiedniki bałtyckie: Lit. *jūra* f. ‘morze’ (pl. *jūros*), także *jūrė*, *jūria* f. ‘ts.’; łot. *jūra*, także *jūra* f. ‘morze, wielkie jezioro’ (Smoczyński 2007, 239-240; Derksen 2015: 215). Por. też lit. *jaura* f. ‘bagnisko, topielisko’, także ‘gleba bielkowa, mokra, ciężka, nieurodzajna; gleba z domieszką gliny’, *jauras* m. ‘bagnisko, topielisko’, *jaurūs* adi. ‘grząski’.

Etymologia indoeuropejska: Trudna do zaproponowania i akceptacji. Sugerowane zestawienie z ie. **ūr-* (por. stnord. *úr* ‘mżawka’, stprus. *wurs* m. ‘staw’; łac. *ūrīna* f. ‘mocz, uryna’, *urium* n. ‘rodzaj mułu rzecznoego’⁶) wymaga przyjęcia protetycznego charakteru *j-*, co w przypadku języków bałtyckich nie jest pospolitym zjawiskiem. Ponadto sens podstawowy ‘morze, jezioro’ gdzie indziej nie jest uchwytny.

Dane ugrofińskie i uralskie: fi. *järvi* (gen. *järven*) ‘jezioro’; est. *järv* (gen. *järve*) ‘jezioro śródlądowe, stojąca woda’; liw. *jōra*, *jāra* ‘jezioro śródlądowe’; lap. (no.) *jav're* ‘jezioro’, (lu.) *jau'rē* ‘jezioro (zwł. śródlądowe)’, (ko., ter.) *jāivre*, (kild.) *jaiivr*, (not.) *javr* ‘ts.’; mordw. (erz.) *ērke*, moks. *ärkä*, *jäkkä* ‘jezioro, staw’; czer. (kd.) *jär*, (urz., bir.) *jer* ‘See’ < fw. **järwä* ‘jezioro’ (Rédei 1988, 633). Finowołżańskie słowa są prapokrewne w stosunku do apelatywu ur. **jurma* ‘głęboka woda (w rzece lub jeziorze)’ (Rédei 1988, 105), por. fi. dial. *jurmu* ‘głębokie miejsce w jeziorze lub rzece’; lap. (no.) *jor'bme* ‘głębina w rzece, miejsce kąpielii’, (lu.) *jårme* ‘głębokie miejsce w rzece lub strumieniu’; zyr. *jir* ‘głębokie miejsce w rzece lub jeziorze’; jur. (op.) *jor* ‘głębina’, *joře* ‘głęboki (o wodzie, śniegu)’; jen. *jođe*, *jore* ‘głęboki, gęsty’; tawg. *juraga* ‘głęboki’; mot. *čurā* ‘ts.’.

Komentarz: Prastary ugrofinizm substratowego pochodzenia.

⁶ Materiał indoeuropejski jest wyjątkowo niepewny. Podkreśla się ponadto, że rdzeń **ur-* ‘woda’ jest obcego pochodzenia. Występuje on m.in. w języku baskijskim, hatyckim i w językach kaukaskich, por. bask. *ur* ‘woda’, hat. *ura* ‘źródło’, awar. *ŕor* ‘rzeka’, *hor* ‘jezioro’, lak. *balr* ‘jezioro’, lezg. *wir* ‘rzeka’, ud. *orein* ‘źródło’ (Bouda 1950, 665; Chirikba 1985, 102).

2.3. Stprus. *kadegis* ‘jałowiec’

Atestacja: Stprus. (EV 608) *Kadegis* gl. *Eynholcz* (tj. ‘jałowiec’).

Odpowiedniki bałtyckie: lit. *kadagỹs*, dial. *kadugỹs*, *kaduogỹs* m. ‘jałowiec, *Iuniperus communis* L.’; łot. *kadiķis*, gw. *kadēgs*, *kadags* m. ‘ts.’ (Blažek 2001, 40).

Etymologia indoeuropejska: „Bez dobrej etymologii” (Smoczyński 2007, 242). Zestawienie wyrazów bałtyckich z gal. *pados* ‘drzewo iglaste, sosna, *Picea* L.’ (Witczak 1999, 171) jest wprawdzie fonologicznie i semantycznie możliwe, ale brak motywacji oraz brak innych odpowiedników celtyckich i indoeuropejskich czyni ten domysł dość słabo umotywowanym. Pol. dial. (płn.-wsch.) *kaduk* m. ‘jałowiec’, niem. dial. (pruskie) *Kaddig* są zapożyczeniami ze źródła bałtyckiego (Lyauchyute 1982, 78). Łot. *kadiķis*, gw. *kadiģis* ‘jałowiec’ jest pożyczką zwrotną (← śrdniem. *kadik* lub niem. *Kaddig* ‘jałowiec’).

Dane ugrofińskie i uralskie: W językach zachodniofińskich pojawiają się liczne wyrazy przypominające bałtyckie terminy oznaczające ‘jałowiec, *Iuniperus communis* L.’: fi. *kataja*, dial. *katava* ‘jałowiec, *Iuniperus*’, lud. *kadai* ‘ts.’, ingr. *kattaja* ‘ts.’, est. *kadak*, *kadakas* (gen. sg. *kadaka*) ‘jałowiec’, liw. *kadāg*, *gadāg* ‘ts.’, wot. *kadaga*, weps. *kadag* ‘ts.’ (< bfi. **katana* ‘jałowiec’). W innych językach ugrofińskich występują wyłącznie formy złożone o bardzo podobnej semantyce: lap. (no.) *gās’kās* ‘jałowiec’, (pd.) *gās’ñesē* ‘ts.’, (kild., not.) *kas-kas* ‘ts.’, (lu.) *kas-kas* ‘krzak jałowca’; czer. *lüme-kož* ‘jałowiec’; zyr. *kač-pomel’* ‘małe drzewo jałowcowe’ (por. zyr. *pomel’* ‘młode drzewo, krzew’); wog. (kond.) *kōs-pjiw*, (pel.) *kašā-pjiw* ‘ts.’ (< ugrofi. **kăčs* : *kăčä-ñe* ‘jałowiec / Wacholder’; Rédei 1988, 133), motywowane – jak można sądzić – nazwą żywicy, por. mordw. (moksz.) *kăšă* ‘żywica, smoła’, (erz.) *kekše* ‘żywica’, czer. (kd.) *kiš* ‘żywica’ (< ugrofi. **kăčä*). Karoly Rédei niesłusznie rozdziela te dwie grupy wyrazów i alternatywnie łączy zachodniofińskie nazwy jałowca z lapońsko-wogulskimi terminami oznaczającymi drzewo iglaste lub jego części, które sprowadzają się do ugrofi. **koča* ‘gatunek drzewa iglastego / eine Art Nadelbaum’ (Rédei 1988: 165), por. lap. (no.) *goac’ce* ‘igliwie sosnowe’, (kild., not.) *kuo̧hcev* ‘gałąź drzewa iglastego’, (lu.) *kâhttsē* ‘igły (drzewa iglastego)’; wog. (kond.) *koš* ‘duże drzewo iglaste’, (pel.) *kooš-pajuw* ‘drewno (drzewa iglastego)’. Bardziej prawdopodobny zarówno z fonologicznego (wokalizm rdzenny **a*), jak i semantycznego punktu widzenia (jałowiec jest drzewem żywicznym) wydaje się związek zachodniofińskiej nazwy **kata-ña* ‘jałowiec’ z fińskim apelatywem dialektalnym *kata* ‘sucha, żywiczna sosna’, *tervas-kata* ‘smolista sosna’ (< ur. **kača* ‘żywica’), por. lap. (no.) *gač’če*, *gac’ce* ‘żywica’, (lu.) *kassē* ‘twarda, częściowo stopiona żywica’, (ter.) *kāšše*, (kild.) *kāšš^E*, (kolt., not.) *kāšš^E* ‘woskowina uszna; żywica drzewna’; jur. (obd.) *χāde?* ‘żywica, smoła, dziegieć’, (nl.) *kātāes* ‘żywica (modrzewiowa)’; jen. *kāde* ‘żywica’ (Rédei 1988, 112). Innymi słowy,

zachodniofińska nazwa jałowca ma bardzo dobrą motywację i niepodważalną genezę uralską (bfi. **kata-ŋa* ‘jałowiec’ ← bfi. **kata* ‘drzewo żywiczne; żywica’ < ur. **kača* ‘żywica’).

Komentarz: Ugrofinizm ogólnobałtycki o dość dawnej (co najmniej średniowiecznej) chronologii. Za genezę zachodniofińską wyrazów bałtyckich opowiedzieli się liczni badacze zagraniczni i polscy (Diefenbach 1880, 225, 230; Setälä 1909, 126-128; Mikkola 1932, 442-443; Zeps 1962, 116-117; Kolbuszewski 1973, 150; Bednarczuk 1976, 48; 1993, 104; Rédei 1988, 165; Smoczyński 2000, 36-40; Błażek 2001, 40; Szcześniak 2014, 89-99; Wojan 2014, 123-124). Odwrotny kierunek zależności, zakładany m.in. przez Donnera (1884), Thomsena (1890, 116) i Collindera (1977, 95), wydaje się nieprawdopodobny ze względu na uralską motywację i etymologię zachodniofińskiej nazwy jałowca.

2.4. Stprus. *kaywe* ‘klacz’

Atestacja: Stprus. (EV 433) *Kaywe*, gl. *Kobele*.

Odpowiedniki bałtyckie: lit. gw. (płn.) *kėvė* f. ‘chuda, słaba szkapa, licha kobyła lub krowa’, łot. *ķēve* f. ‘szkapa, klacz’ (w sensie pejoratywnym), także *kaive* f. ‘koń, klacz’. Sekundarny charakter ma apelatyw lit. *kėvinas, kėvinas* m. ‘marny koń, szkapa’, który jest derywatem urobionym of formy żeńskiej *kėvė* za pomocą produktywnego przyrostka *-inas*, określającego samców.

Etymologia indoeuropejska: Brak nawiązań.

Dane ugrofińskie i uralskie: Materiał ugrofiński jest ograniczony jedynie do form liwskich i lapońskich: liw. *kēu, kēv* ‘klacz, kobyła’; lap. (ko.) *giev-bielle* ‘samica renifera’, (ter.) *kiev* ‘samica renifera’, (in.) *kieu^va* ‘renifer płci żeńskiej’, (pd.) *kiäka* ‘samica renifera’, (kild.) *kiev^{v(a)}*, (not.) *kjėv^va* ‘samica dzikiego renifera’ < ugrofi. **kewe* ‘samica zwierzęcia’ (Rédei 1988, 152). Nie można kwestionować ugrofińskiego charakteru liwskich i lapońskich form, gdyż pradawny status leksemu potwierdzają obfite dane samojedzkie, por. jur. *šībekū* ‘ptasia matka’; selk. (tas.) *šyyma*, (ke.) *syywa*, (nar.) *šöwa* ‘samica głuszca’; kam. *šejmu, šejma* ‘samica, klacz, kobyła’; kojb. *sjuima* ‘klacz, kobyła’, mot. *keibe* ‘ts.’; tajg. *kéibe* ‘ts.’ (Collinder 1977, 44; Rédei 1988, 152).

Komentarz: Materiał leksykalny języków bałtyckich zawiera zapożyczenia wielokrotne o odmiennej chronologii. Starsza pożyczka pokazuje dyftong (stprus. *kaywe*, łot. *kaive*) i reprezentuje ewidentny ślad leksykalny po nieznanym substracie ugrofińskim, młodsza natomiast dokumentuje wokalizm [e:]. Można się zgodzić z opinią Junttili (2015, 24), że łot. *ķēve* f. ‘klacz’ oraz lit. dial. *kėvė* f. ‘szkapa’

są relatywnie późnymi zapożyczeniami ze źródła liwskiego (por. liw. *kēv*, *keev* ‘klacz, kobyła’). Absolutnie nie da wyprowadzić wskazanych form dyftongicznych ze źródła liwskiego⁷.

2.5. Stprus. *kērdan* (acc. sg.) ‘czas’

Atestacja: Stprus. *en kērdan* ‘obecnie’, *prei swaian kērdan* ‘w jego czasach’.

Odpowiedniki bałtyckie: W innych językach bałtyckich spotykamy zupełnie odmiennie apelatwy, por. lit. *laikas* m. ‘czas’; łot. *laīks* m. ‘czas, termin, pogoda’, jaćw. *ajki* ‘czas’.

Etymologia indoeuropejska: W językach słowiańskich wyraz **čerda* f. wykazuje dwa znaczenia: (1) ‘kolejność, szereg, zmienność, następstwo’; (2) ‘stado zwierząt domowych, zwłaszcza bydła rogatego, owiec’ (Sławski 1976, 150-151). Odpowiedniki indoeuropejskie potwierdzają przede wszystkim drugie znaczenie, por. goc. *hairda* f. ‘trzoda, stado’, *hairdeis* m. ‘pasterz’, niem. *Herde* f. ‘trzoda, stado, tabun; gromada, trzódka, masa, tłum’, lit. *keřdzius* m. ‘starszy pasterz’, por. jednak stwn. *herta* ‘zmiana, kolejność’ (Pokorny 1959, 579). Smoczyński (2007, 277) słusznie oddziela apelatw stprus. *kērdan* obl. sg. ‘czas’ od litewskiej nazwy pasterza i wyraża uzasadnioną wątpliwość, czy formę staropruską należy wyprowadzić z indoeuropejskiej nazwy **kerd^h-eh₂* (f.) ‘trzoda, stado’.

Dane ugrofińskie: lap. (no.) *gæırde* ‘czas; warstwa (odzieży, nici); pęk; kolejność, następstwo’; fi. *kerta* ‘raz; porządek, komplet, słój, warstwa’ (zob. *kerran* adv. ‘jeden raz’, *kaksi kertaa* ‘dwa razy’, *kolme kertaa* ‘trzy razy, trzykrotnie’); est. *kord*, *kõrd* ‘kolejność, następstwo, warstwa, podłoga’; mordw. *kirda* ‘czas’; czer. (kd.) *kerđa* ‘czas’ w utartych zwrotach typu *pülä-yerđa* ‘dawno temu’, *šukerđa* ‘dawno temu’ < fw. **kerta* ‘porządek, warstwa, kolejność, następstwo, czas / Reihe, Schicht, Ordnung, Mal, Zeit’ (Rédei 1988, 659). Wydaje się, że finowołżański archetyp **kerta* jest nieregularnym przekształceniem uprzedniego ugrofi. **kentä* ‘czas’, por. zyr. *kad* ‘czas’, (perm.) *sį kadę* ‘w tym czasie’, (sys.) *kężan-kad* ‘czas siewu’ (por. zyr. *kęż-* ‘siał’); stwęg. *kedig*, węg. dial. *ekkedig* ‘dotychczas’ < prawęg. **kéd-* ‘czas’ < **kents* ‘czas / Zeit’ (Rédei 1988, 146).

Komentarz: K. Rédei (1988, 659) wyprowadza finowołżańskie słowa ze źródła bałtyckiego, konkretnie staropruskiego. Szeroka dystrybucja wyrazów na gruncie ugrofińskim (od języka lapońskiego poprzez fiński, estoński, mordwiński aż do czeremiskiego) wydaje się wskazywać na odmienny kierunek zapożyczenia. Brak rodzimej motywacji apelatwu staropruskiego także wskazuje na jego obce pochodzenie. Pośrednictwo słowiańskie (ze względu na semantykę wyrazu

⁷ Euler (1985: 88) zakłada, że źródłem form dyftongicznych była nigdzie niepoświadczona litewska postać gwarowa **kievé*.

staropruskiego) wydaje się mało prawdopodobne. Moim zdaniem stprus. *kērdan* reprezentuje prehistoryczne zapożyczenie z nieznanego substratu ugrofińskiego.

2.6. Stprus. *palwe (w nazwach miejscowych)

Atestacja: Niem. gw. (pruski) *palwe* (← stprus.) ‘nieużytki; pusty, bagnisty teren porośły jałowcem’.

Odpowiedniki bałtyckie: Lit. *paľvė* f. ‘nizina nadmorska’; łot. *paleja* f. ‘nizina’. Etymologia indoeuropejska: Możliwe odpowiedniki w stind. *palvala-* n. ‘kałuża, sadzawka’ i łac. *palus* (gen. sg. *paludis*) f. ‘bagno, bagnisko’. Przytacza się także inne odpowiedniki bałtyckie: lit. *pālios* f. pl. ‘wielkie bagno, trzęsawisko’, łot. *paļas, palas* f. pl. ‘błotnisty brzeg jeziora’, *paļi* m. pl. ‘powódź, wiosenny lub jesienny wylew rzek’ (Smoczyński 2007, 436).

Dane ugrofińskie: fi. *-palva* (w nazwach geograficznych typu *Palvajärvi* n. jez., *Palvala* n. wsi); kar. *palvi* ‘miejsce zamieszkałe, mieszkanie’; ost. (wach.) *puḡal*, (obd.) *poḡal*, (dem.) *puḡat* ‘ostiacka wieś’; wog. (ta.) *pawəl*, (pel.) *pēwəl, pēl* ‘wieś’; węg. *falu* ‘ts.’ < ugrofi. **palыз* ‘wieś’ (Collinder 1977, 94; Rédei 1988, 351), por. także est. *palu* ‘polana w lesie; piaszczysty las iglasty; sucha równina porośnięta krzakami’ (Raun 1958, 30).

Komentarz: Prawdopodobny ugrofinizm pochodzenia substratowego (Bednarczuk 1976, 51; 1993, 107; Wojan 2014, 116-117). Języki bałtyckie wskazują generalnie na tereny zalewowe, błotniste, zasadniczo niezamieszkałe. Zbliżony, choć nieidentyczny semantycznie termin można odnaleźć jedynie w języku estońskim (Bednarczuk 1976, 51). Znaczenie ‘wieś’ dokumentują przede wszystkim języki ugryjskie, choć także apelatwy zachodniofińskie określają jakieś miejsce zamieszkałe. Niewykluczone, że wyraz trafił do leksyki bałtyckiej, gdy ludy zachodniofińskie prowadziły jeszcze wędrowny (zbieracko-łowiecki) tryb życia.

2.7. Stprus. *salavō f. ‘wyspa’

Atestacja: Staropruska nazwa własna *Solovo* (udokumentowana już w r. 1263) określa Żuławy. Ze źródła staropruskiego pochodzą następujące apelatwy: niem. gw. (Gołdap) *sulava* ‘wyspa’; pol. *żuława* f. ‘żyzna, obłana lub położona nad wodą ziemia, kasz. *zława* ‘teren nisko położony, podmokły’ (Bednarczuk 1993, 81-84; 1999, 32)⁸.

⁸ Staropruską nazwę wyspy zestawia się niekiedy z apelatwem stprus. (EV 63) *salus* gl. *Reynflis* ‘potok deszczowy’, który jest derywatem od czasownika **salti* ‘płynąć’, por. lit. *salti* ‘ciec, płynąć, rozlewać się’.

Odpowiedniki bałtyckie: lit. *salà* f. ‘wyspa (na rzece, jeziorze, morzu); suche wzniesienie na bagnie; błotnisty brzeg rzeki’, *salavà* f. ‘piaszczysta łąka lub wyspa na rzece’, *salijà* f. ‘łąka nadrzeczna’; łot. *sala* f. ‘wyspa; wzniesienie na bagnie’, także ‘lasek’ (Derksen 2015: 387).

Etymologia indoeuropejska: Wyrazy bałtyckie nie mają przekonującego objaśnienia. Ani zestawienie z apelatywem łac. *insula* ‘wyspa’ (< **en-salā* f. ‘położona na morzu’), ani z czasownikiem lit. *sàlti* ‘ciec, płynąć, rozlewać się’ nie przekonuje (Bednarczuk 1976, 52; 1993, 103).

Dane ugrofińskie i uralskie: fi. *salo* ‘wyspa zarośnięta drzewami; lesisty teren, leśna głusza, ostęp, puszcza’; kar. *šalo* ‘ts.; duży niezamieszkały las’; est. *salu* ‘wzniesienie, suche miejsce na bagnie’; liw. *sala* ‘wyspa’; lap. (no.) *suolo* ‘wyspa, suche miejsce na bagnie’, (lu.) *suoloi* ‘wyspa’; ost. *sot* ‘przylądek, miejsce w zakolu rzeki’; jur. *sale*, *salaku* ‘przylądek’ (Collinder 1977, 73). W ostatnim czasie pojawiło się przypuszczenie, że wyrazy fińsko-lapońskie są zapożyczone z nieznanego substratu (Smit 2017, 108-109). Powyższa hipoteza nie bierze pod uwagę możliwego odpowiednika ostiackiego i samojezdkiego.

Komentarz: B. Collinder (1977, 73) zastrzega, że nazwy zachodniofińskie „may be a Baltic loan-word”. Inni badacze wykazują daleko posunięty sceptycyzm w kwestii zapożyczenia bałtyckiego (Aikio 2004, 24; Saarikivi 2004, 204). Bednarczuk (1976, 52; 1999, 33) opowiada się za odwrotnym kierunkiem zapożyczenia, słusznie zauważając, że nazwy bałtyckie są całkowicie izolowane na gruncie indoeuropejskim, podczas gdy terminy ugrofińskie mają odpowiedniki nawet w językach samojezdki. Ugrofinizm (substratowego pochodzenia) wydaje się pewny.

2.8. Stprus. syleckie ‘śledź bałtycki, sałaka, *Clupea harengus membras* L.’

Atestacja: stprus. (EV 575) *Sylecke*, gl. *Hering* (Trautmann 1910, 426).

Odpowiedniki bałtyckie: lit. *sil̃kė* f. ‘śledź, ryba morska *Clupea harengus*, zwł. śledź bałtycki’, łot. *sil̃ķe* f., *sil̃kis* m. ‘śledź (bałtycki); solona ryba w ogóle’, kur. *šil̃ėke* f. ‘śledź’ (Blažek/Čeladín/Běřaková 2004, 120).

Etymologia indoeuropejska: Przyjmuje się zazwyczaj, że nazwy bałtyckie są zapożyczone ze źródła północnogermańskiego (nordyckiego), por. stnord. *sild*, *sild* ‘śledź’, stszw. *sildi*, szw. *sill* ‘ts.’ (Smoczyński 2007, 550; Kroonen 2013: 436). Wywód ten nie objaśnia występowania grupy konsonantycznej **lk* w językach bałtyckich. Zapożyczenie ze szwedzkiego apelatywu *sillaka* ‘śledź bałtycki’ zakładają czescy badacze (Blažek/Čeladín/Běřaková 2004, 120), co skrzętnie odnotowuje Schmalstieg (2015, 277).

Dane ugrofińskie: fi. *silakka*, dial. *sillahka*, *silhakka* ‘śledź bałtycki, *Clupea harengus membras* L.; każda solona ryba’, est. *silk* (gen. *silgu* oraz *silakas*) ‘śledź’ (< bfi. **silakka* ‘śledź bałtycki’, pierwotnie ‘tłusta ryba’); lap. (no.) *sálled*, (lu.) *sallēt* ‘śledź’ < plap. **silä-tš* ← ur. **šilä* ‘tłusty; tłuszcz, zwł. tłuszcz rybi’). Pierwotne znaczenie zachowało się doskonale w następujących językach: fi. *silava*, dial. *silevä* ‘ślonina, sadło’; wog. *šilt* ‘tłuszcz niedźwiedzi’; tawg. *séla* ‘stopiony tłuszcz rybi’; selk. *siilš*, *siileng* adi. ‘tłusty, gruby, otyły’; kam. *šál*, *šil* ‘tłuszcz, łój’, kojb. *syl* ‘tłuszcz’ < ur. **šilä* ‘tłusty; tłuszcz (rybi)’ (Collinder 1977, 74; Rédei 1988, 478-479).

Komentarz: Junttila (2015, 21) odrzuca tezę o substratowym (ugrofińskim) lub zachodniofińskim zapożyczeniu, opierając się na innej, wysoce niepewnej hipotezie, iż nazwa fińska została przejęta ze źródła skandynawskiego. Innymi słowy, zapożyczenia nie można cofnąć do epoki prabałtyckiej. Autor odwołuje się do ujęcia Smoczyńskiego (2007, 550), który wyprowadza wyrazy bałtyckie ze źródła nordyckiego, przyjmując rodzimą (rzekomo ogólnobałtycką) zmianę fonetyczną *-lt- > -lk-, która jest niezmiernie trudna do udowodnienia. W tej sytuacji wywód ze źródła zachodniofińskiego wydaje się wysoce prawdopodobny. Należy podkreślić, że rodzimy charakter skandynawskiej nazwy śledzia bynajmniej nie jest pewny. Wielu germanistów wywodziło tę nazwę z jakiegoś nieznanego źródła substratowego. W moim przekonaniu, nordycka nazwa śledzia **siled-* (Kroonen 2013: 436) wywodzi się ze źródła lapońskiego (konkretnie z archetypu plap. **šilä-tš* ‘śledź’, pierwotnie ‘tłusta ryba’; Witzczak 2020c, 12).

2.9. Stprus. wargien n. ‘miedź’

Atestacja: stprus. (EV 525) *Wargien* [warjen], gl. *Kupper* (tj. niem. *Kupfer*).

Odpowiedniki bałtyckie: Stlit. *vārias* m. ‘miedź, *Cuprum*’, lit. *vāris* m. ‘ts.’, lot. *varš* m. ‘ts.’ (< pbałt. **varjan* n. ‘miedź’).

Etymologia indoeuropejska: Słowo nie posiada żadnych oczywistych odpowiedników w innych językach indoeuropejskich. Ponadto pozostaje „[e]tymologicznie ciemne” (Smoczyński 2007, 722).

Dane ugrofińskie: czer. (bir.) *würyeñe*, (kd.) *wəryeñä* ‘miedź’; udm. (kaz.) *ârgon*, (sar.) *îrgon*, (głaz.) *îrgon* ‘miedź’; zyr. (sys.) *îrgen* ‘ts.’; wog. (kond.) *äryən*, (so.) *aryin* ‘miedź’. Rédei (1988, 628) sprowadza powyższe wyrazy do fińskopermskiej praformy **irγ3n3* (lub **ürγ3n3*) ‘miedź’, ale jednocześnie uznaje wyraz wogulski za możliwe zapożyczenia permskie. Węgierski uczyony stanowczo przy tym odrzuca hipotezę o zapożyczeniu irańskim lub kaukaskim.

Komentarz: Wyrazy bałtyckie sprowadzają się do jednolitej praformy bałtyckiej **varjan* n. ‘miedź’. Bednarczuk (1976, 54; 1993, 110) wyprowadza je z jakiegoś substratu (lub źródła) ugrofińskiego, podkreślając jednocześnie rzekomą irańską

genezę wspomnianych wyżej wyrazów. Junttila (2015, 22) odrzuca hipotezę o ugrofińskim zapożyczeniu substratowym i w opozycji do Rédei'a (1988, 628) stoi na stanowisku, że powyższe wyrazy uralskie nie dają się sprowadzić do jednolitego ugrofińskiego archetypu. Uwydatnia ponadto, że żadna z form bałtyckich nie poświadcza spółgłoski [x], lecz wyłącznie [j]. Należy jednak odnotować, że zmiana fonetyczna [x] > [j] jest poświadczona w niektórych językach ugrofińskich, m.in. w języku mordwińskim. Można zatem zakładać, że podobny proces fonetyczny zaszedł także w nieznanym ugrofińskim substracie, na który niegdyś nawarstwiły się ludy bałtyckie. Wydaje się, że analizowany ugrofinizm został pozyskany już w dobie prabałtyckiej. Odwrotny kierunek zapożyczenia jest całkowicie wykluczony zarówno ze względów fonologicznych (zmiana [j] > [x] mało prawdopodobna), jak i geograficznych.

3. Konkluzje

W niniejszej rozprawce dokonano przeglądu możliwych ugrofińskich zapożyczeń w języku staropruskim. Ogółem omówiono 9 jednostek leksykalnych. Za dawne zapożyczenia ugrofińskie substratowego pochodzenia uznano następujące jednostki poświadczone w języku staropruskim: (nr 2) stprus. *jūrī* ‘morze’ ← fw. **jārwā* ‘jezioro’, zob. też ur. **jurma* ‘głębina wodna’; (nr 3) stprus. *kadegis* ‘jałowiec’ ← bfi. **katana* < ugrofi. **kačana* ‘ts.’ ← ur. **kača* ‘żywica; drzewo żywiczne’; (nr 4) stprus. *kaywe* ‘klacz’ ← bfi. **keewe* ‘samica konia lub renifera’ < ur. **kewe* ‘samica zwierzęcia’; (nr 5) stprus. *kērdan* ‘czas’ ← fw. **kerta* ‘następstwo, kolejność, czas’ ← ugrofi. **kentä* ‘czas’; (nr 6) stprus. **palwe*, skąd niem. gw. *palwe* ‘nieużytki; pusty, bagnisty teren porośnięty jałowcem’ ← ugrofi. **palʒ* ‘wieś’; (nr 7) stprus. **salavō* ‘wyspa’, skąd niem. gw. *sulava* ‘ts.’ ← ugrofi. **sala-wʒ* ‘wyspa; suche miejsce na bagnie’ < ur. **sala* ‘wyspa; półwysep, przylądek’; (nr 8) stprus. *sylecke* ‘śledź bałtycki’ ← bfi. **silakka* ‘ts.’ (pierwotnie ‘tłusta ryba’) ← ur. *šilä* ‘tłuszcz, zwł. rybi’; (nr 9) stprus. *wargien* [warjen] ‘miedź’ ← ugrofi. **würʒnʒ* ‘miedź’.

Niektóre apelatywy zachodniobałtyckie mają niepewną lub kontrowersyjną genezę. Za standardowy przykład może uchodzić apelatyw stprus. *gentars* ‘bursztyn, jantary’ (nr 1). W pracy zaproponowano irańską genezę tego słowa, ale wskazano jednocześnie na możliwe ugrofińskie pośrednictwo w jego adaptacji.

Skróty języków

awar. – awarski; awest. – awestyjski; bask. – baskijski; bfi. – bałtofiński (zachodniofiński); czer. – czeremiski a. maryjski (dialekty: bir. – birski, kd. – kozmodemiański, urż. – urżumski); czuw. – czuwaski; est. – estoński; fi. – fiński; fw. – finowółzański; hat. – hatycki; ie. – indo-

europejski; ingr. – ingryjski (iżorski); irań. – irański; jaćw. – jaćwiewski; jen. – jenisejski a. eniecki; jur. – juracki a. nieniecki (dialekty: nl. – nialiński; obd. – obdorski; op. – obsko-purryjski); kam. – kamasyjski; kar. – karelski; kojb. – kojbaliski; kur. – kuroński; lak. – lakijski; lap. – lapoński a. saami (dialekty: in. – inarijski; ko. – kolski, kild. – kildiński, kolt. – koltyjski; lu. – lule, no. – norwesko-lapoński, not. – notozerski, pd. – południowolapoński; ter. – terski); lezg. – lezgiński; lit. – litewski; liw. – liwski; lud. – ludyjski; łac. – łaciński; łot. – łotewski; mordw. – mordwiński (dialekty: erz. – erziański; moks. – mokszański); mot. – motorski; niem. – niemiecki; npers. – nowoperski; ost. – ostiacki (dialekty: dem. – demiański, obd. – obdorski, wach. – wachijski); pbałt. – prabałtycki; plap. – pralapoński; pol. – polski; ros. – rosyjski; selk. – selkupski (dialekty: ke. – kecki; nar. – narymski; tas. – tasyjski); stind. – staroindyjski; stlit. – staroliteński; stnord. – staronordycki; stprus. – staropruski; stszw. – starszwedzki; stwęg. – starowęgierski; szw. – szwedzki; śrdniem. – średniodonemiecki; tajg. – tajgijski; tawg. – tawgijski a. ngana-sański; udm. – udmurski a. wotiacki (dialekty: gład. – gładowski; kaz. – kazański; sar. – sara-pulski); ud. – udyjski; ugrofi. – ugrofiński; ur. – uralski; weps. – wepski; węg. – węgierski; wog. – wogulski (dialekty: kond. – kondyjski; pel. – pelymkański; so. – soswijski, ta. – tawda); wot. – wotycki; zyr. – zyriański (dialekty: perm. – permski; sys. – sysolski); źm. – źmudzki.

Bibliografia

- AIKIO, A. (2004), An essay on substrate studies and the origins of Saami. W: Hyvärinen, I./Kallio, P./Korhonen, J. (eds.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Helsinki, 5-34.
- BARTHOLOMAE, Ch. (1904), *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg.
- BEDNARCZUK, L. (1976), Zapożyczenia ugrofińskie w językach bałtosłowiańskich. W: *Acta Baltico-Slavica*. IX, 39-64.
- BEDNARCZUK, L. (1992), Konwergencje między językami bałtosłowiańskimi a ugrofińskimi w aspekcie strukturalnym i arealnym. W: Smoczyński, W./Holvoet, A. (red.), *Colloquium Pruthenicum Primum. Papers from the First International Conference on Old Prussian held in Warsaw, September 30th – October 1st, 1991*. Warszawa, 99-119.
- BEDNARCZUK, L. (1993), *Języki Wielkiego Księstwa Litewskiego na tle porównawczym*. Wilno.
- BEDNARCZUK, L. (1999), *Stosunki językowe na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków.
- BLAŽEK, V. (2001), Old Prussian Arboreal Terminology. In: *Linguistica Baltica*. IX, 29-61.
- BLAŽEK, V./ČELADÍN, J./BĚŤÁKOVÁ, M. (2004), Old Prussian fish-names. In: *Baltistica*. XXXIX/1, 107-126.
- BOUDA, Ch. (1950), L'Euscaro-caucasique. In: Larronde J.-C. (ed.), *VIIème Congrès d'Etudes Basques, Biarritz, [12-19 septembre] 1948*. Donostia, 663-672.
- ШИРИКВА, В. А. (1985), Баскский и северокавказские языки. W: Piotrovskiy, B. B./Ivanov, V. V./Ardzinba, V. G. (red.), *Drevnaya Anatoliya*. Moskva, 95-105. [Чирикба, В. А. (1985), Баскский и северокавказские языки. В: Пиотровский, Б. Б./Иванов, В. В./Ардзинба, В. Г. (ред.), *Древняя Анатолия*. Москва, 95-105.]
- COLLINDER, B. (1977), *Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages*. Hamburg.
- DERKSEN, R. (2015), *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden/Boston.
- DIEFENBACH, L. (1880), *Völkerkunde Osteuropas insbesondere der Haemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete*. B. II. Darmstadt.
- DONNER, O. (1874), Über den Einfluss des Litauischen auf die finnischen Sprachen. In: *Techmers Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*. I, 257-271.
- EULER, W. (1985), Tiernamen im Altpreußischen. In: *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*. XCVIII/1, 84-98.

- FRAENKEL, E. (1962), *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. B. I. Heidelberg.
- КНЕЛИМСКИЙ, Е. А. (1997), *Uralo-Indogermanica: Balto-slavyanskije jazyki i problema uralo-indoevropeskich svyazy*. W: Sudnik, T. M./Khelimskiy, E. A. (red.), *Balto-slavyanskije issledovaniya 1988-1996. Sbornik nauchnykh trudov*. Moskva, 224-249. [Хелимский, Е. А. (1997), *Uralo-Indogermanica: Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей*. В: Судник, Т. М./Хелимский, Е. А. (ред.), *Балто-славянские исследования 1988-1996. Сборник научных трудов*. Москва, 224-249.]
- HOFFÍKOVÁ, L./BLAŽEK, V. (2011), *Baltské výpůjčky v sámštině*. W: *Linguistica Brunensia*. LIX, 61-71.
- HOLST, J. H. (2015), *On the theory of a Uralic substratum in Baltic*. W: Junntila, S. (red.), *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Helsinki, 151-173.
- HORN, P. (1893), *Grundriß der neupersischen Etymologie*. Strassburg.
- JUNNTILA, S. (2015), *Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages?* In: Junntila, S. (ed.), *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Helsinki, 12-37.
- KALIMA, J. (1936), *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Helsinki.
- KOLBUSZEWSKI, S. F. (1973), *Nowe prace w badaniach nad pożyczkami fińskimi w językach bałtyckich*. W: *Acta Baltico-Slavica*. VIII, 145-150.
- KROONEN, G. (2013), *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden/Boston.
- ЛЯУЧУТЕ, Ю. А. (1982), *Slovar' baltizmov v slavyanskich jazykakh*. Leningrad. [Ляучюте, Ю. А. (1982), *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград.]
- MAŃCZAK, W. (2008), *Linguistique générale et linguistique indo-européenne*. Kraków.
- MAŽIULIS, V. (1988), *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. T. I. Vilnius.
- MIKKOLA, J. J. (1932), *Paikannimien alalta III*. In: *Virittäjä*, XXXVI, 442-443.
- POKORNY, J. (1959), *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern/München.
- RAUN, A. (1958), *Über die ältesten germanischen Lehnwörter im Ostseefinnischen*. In: *Ural-Altaische Jahrbücher*. XXX, 30-34.
- RÉDEI, K. (1988), *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Budapest.
- SAARIKIVI, J. (2004), *Is there Palaeo-European substratum interference in the western branches of Uralic?* In: *Journal de la Société Finno-Ougrienne*. XC, 187-214.
- SABALIAUSKAS, A. (1993), *We, the Balts*. Vilnius.
- SCHMALSTIEG, W. R. (2015), *Studies in Old Prussian. A Critical Review of the Relevant Literature in the Field from 1975 until 2005*. Ed. Dini, P. Vilnius.
- SETÄLÄ, E. N. (1909), *Beiträge zur finnisch-ugrischen Wortkunde (9. Fi. kataja 'Wacholder')*. In: *Finnisch-ugrische Forschungen*. IX, 126-128.
- SŁAWSKI, F. (red.) (1976), *Słownik prasłowiański*. T. II. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk.
- SMIT, M. de (2017), *Insular Etymologies: Indo-European and substrate coastal terminology on Finnic and Saami*. In: *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*. XLI, 103-129.
- SMOCZYŃSKI, W. (2000), *Untersuchungen zum deutschen Lehngut im Altpreussischen*. Kraków.
- SMOCZYŃSKI, W. (2007), *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno.
- SZCZEŚNIAK, K. (2014), *Kadyk, czym jest i na jakich obszarach jest?* W: *Studia Rossica Gedanensia*. I, 89-99.
- THOMSEN, V. (1890), *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sprog-historisk undersøgelse*. København.
- TRAUTMANN, R. (1910), *Die altpreussische Sprachdenkmäler*. Göttingen.
- VABA, L. (1983), *Baltische Lehnwörter der Wolgasprachen in Lichte neuerer Forschungsergebnisse*. In: *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. XIX/2, 138-145.
- VABA, L. (1990), *Das baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen*. In: *Itämerensuomalaistet kielikontaktit: Itämerensuomalainen symposium 7. kansanvälisessä fenno-ugristikongressa Debrecenissä*. Helsinki.

- VIITSO, T.-R. (1998), Fennic. In: Abondolo, D. (ed.), *The Uralic Languages*. London/New York, 96-114.
- WITCZAK, K. T. (1999), Gaulish *pados* 'pitch-pine' and Lithuanian *kadagys* 'juniper'. W: *Studia Indogermanica Lodziensia*. II, 171.
- WITCZAK, K. T. (2019), Hipoteza Witolda Mańczaka o ugrofińskim substracie w językach bałtyckich. W: *LingVaria*. XIV/2, 43-53.
- WITCZAK, K. T. (2020a), Are There Traces of a Finno-Ugric Substratum in Proto-Slavic? In: *Slavistična Revija*. LXVIII/1, 73-89.
- WITCZAK, K. T. (2020b), Ugrofinizmy w języku jałowieskim. W: *Acta Baltico-Slavica*. XLIV, 142-167.
- WITCZAK, K. T. (2020c), Dwie germańskie nazwy śledzia. W: *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Germanica*. XV, 9-18.
- WOJAN, K. (2014), Jałowiec/kadyk w świetle etymologii globalnej. W: *Studia Rossica Gedanensia*. I, 100-141.
- ZEPS, V. (1962), *Latvian and Finnic Linguistic Convergence*. Bloomington.